

مدیریت اسلامی

از دیدگاه امام خمینی

مؤلف:

دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت صنعتی (تولید)

روح اله شریفی تهرانی

سرشناسه	: شریفی تهرانی، روح الله، ۱۳۶۳ -
عنوان و نام پدیدآور	: مدیریت اسلامی از دیدگاه نهج البلاغه / مولف روح اله شریفی تهرانی.
مشخصات نشر	: اصفهان: چشم ساعی، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۱۳۴ ص.
شابک	: ۱۶۰۰۰ ریال : ۸-۱۹-۸۴۱۹-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
موضوع	: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. -- دیدگاه درباره مدیریت
موضوع	: Ali ibn Abi-talib, Imam I, 600-661 -- Views on management
موضوع	: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه -- مدیریت
موضوع	: Ali ibn Abi-talib, Imam I. Nahjol - Balaghah -- Management
موضوع	: مدیریت (اسلام)
موضوع	: Management -- Religious aspects -- Islam
موضوع	: مدیریت (اسلام) -- احادیث
موضوع	: Management -- Religious aspects -- Islam -- Hadith
رده بندی کنگره	: BP۲۳۲ / ۴۴۱۹۵ ش
رده بندی دیویی	: ۶۹۷/۶۵۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۳۲۲۹۲۶

انتشارات چشم ساعی: اصفهان، میدان جمهوری، باب بان، مسکن، کوچه بنفشه ۲، تلفن: ۰۳۱۳۳۳۸۲۹۲۵

عنوان کتاب	: مدیریت اسلامی از دیدگاه نهج البلاغه
مؤلف	: دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت صنعتی روح اله شریفی تهرانی
ناشر	: انتشارات چشم ساعی
ویراستار	: الهام سادات سلجوقیان
طراحی جلد	: الهام سادات سلجوقیان
نوبت چاپ	: چاپ اول / مرداد ۹۵
شمارگان	: ۱۰۰۰ نسخه
قیمت	: ۱۶۰۰۰ تومان
شابک	: ۸-۱۹-۸۴۱۹-۶۰۰-۹۷۸

فهرست عناوین

۱	چکیده
۳	مقدمه
	فصل اول: مدیریت در نهج البلاغه
۹	مفهوم لغوی مدیر و مدیریت
۱۵	ضرورت و اهمیت مدیریت
۱۶	ضرورت و نیاز مدیریت از دیدگاه عقل
۱۷	ضرورت مدیریت از دیدگاه آیات و روایات
۱۹	ضرورت مدیریت و رهبری
۲۱	اهمیت مدیریت از دیدگاه امام علی (علیه السلام)
۲۱	محور مدیریت اسلامی
۲۲	گستره مدیریت اسلامی
۲۶	اصول کلی حاکم بر نگرش مدیران و حایف کلی
۲۶	امانت بودن مسئولیت و مدیریت
۲۹	ارزش ابزاری حکومت و مدیریت
۳۱	نگرش اخلاقی به مدیریت
۳۵	سلسله مراتب و مشارکت در مسؤولیتها
۳۶	مسؤولیت؛ فرصتی اخلاقی و معنوی
۳۸	عمران و آبادانی در کنار وظایف فرهنگی
۴۱	ضرورت استفاده از تجارب تاریخی در مدیریت
۴۲	حقوق و وظایف متقابل
۴۴	نگرش مثبت و کرامت مدار به انسانها
۴۶	توجه به قدرت و نظارت الهی
۴۸	توجه به مشارکت و نقدپذیری در مدیریت
۴۹	وظایف خاص مدیریت اسلامی از دیدگاه امام علی (علیه السلام)
۴۹	تصمیم گیری
۵۰	گزینش و استخدام
۵۳	عزل و نصب
۵۴	ترقیع و ارتقاء
۵۴	پرداختها و دستمزد

۵	کنترل و نظارت
۵	ارتباطات
۶	ارزش های اخلاقی مدیران از دیدگاه امام علی (ع)
۶	ایمان و تقوا
۹	اعتماد و اعتماد به خدا و نصرت الهی
۱۰	رعایت عدالت و انصاف
۱۲	پرهیز از غرور و خودپسندی
۱۲	پرهیز از استبداد و دیکتاتوری
۱۴	دوری از دنیاپرستی و طمع
۱۴	صبر و شکیبایی
۱۵	تواضع و علم
۱۶	ساده روی
۱۶	امانت داری
۱۸	ساده زیستی
۱۸	صداقت
۷۰	توکل بر خدا
۷۰	توانایی در کنترل نفس
۷۲	اطاعت از اوامر خدا و یاری کردن او
۷۲	امید به پاداش الهی داشتن و بیمناک از عذاب او بودن
۷۳	وفای به عهد
۷۳	جاذبه و دافعه
۷۴	پرهیز از غرور و تکبر
۷۶	اعتماد به نفس
۷۶	وظایف عام مدیریت اسلامی از دیدگاه امام علی (علیه السلام)
۷۶	خدمت عاشقانه و توجه به محرومین
۷۷	پیشگامی در کارها و تسریع در امور مردم
۷۸	حافظ بیت المال بودن
۷۸	وفای به عهد
۷۹	متین و ساده سخن گفتن
۷۹	جلوگیری از رواج تملق و عیب جوئی و سخن چینی

۸۱	تثبیت رویه دیگران
۸۲	آگاهی و تخصص
۸۲	توجه به وضع معیشتی کارکنان
۸۳	مصمم بودن در اجرا
۸۳	توانایی انسجام دهی و حفظ جامعه
۸۳	نظم
۸۴	تعهد در برابر هدف
۸۴	توانایی شناختن خویش
۸۵	آگاهی از حولات اجتماعی
	فصل دوم: وظایف یک مدیر اسلامی در برابر خدا، پیامبر (ص)، ائمه (ع) و دین اسلام
۸۷	رعایت تقوای الهی
۸۹	توجه ویژه به نماز
۹۰	توجه ویژه به قرآن کریم
۹۲	بر پا داشتن واجبات دین
۹۴	شناخت پیامبر (ص)
۹۷	ویژگیهای فردی یک مدیر اسلامی
۹۷	شجاعت
۹۸	صبور بودن در تحمل سختیها و مشکلات
۹۸	داشتن سعه صدر
۹۸	پرهیز از تکبر و خود پسندي
۹۹	تواضع و فروتنی
۹۹	ساده زیستی
۱۰۳	داشتن توانایی انجام کار
۱۰۴	خیر خواه بودن
۱۰۴	پاکدامنی
۱۰۴	اصالت خانوادگی
۱۰۴	خوش سابقه بودن
۱۰۴	هم نشینی با خانواده های خوشنام و شریف
۱۰۶	اصول مدیریت در نهج البلاغه
۱۱۸	منابع

سیاس خداوند یزدان را که تمام نعمتهای هستی را بر ما ارزانی داشت واز همه مهمتر کاملترین دین را به وسیله اشرف مخلوقاتش حضرت محمد بن عبدالله (ص) برای ما فرستاد و انعام نعمتش را اكمال دینش با ولایت حضرت امیر المؤمنین علی (ع) و وجود پر نعمت اهل البیت (ع) ناما تین برنامه زندگی و بهترین الگوهای آن را برای ما فرستاد، و خدای را شاکر و سالکزار که در طول ۱۴۰۰ سال عمر شریف اسلام بعد از حکومت اسلامی عصر پیامبر (ص) و حضرت علی (ع) با رهبری و قیام حضرت آیت الله العظمی امام خمینی (ره) طعم شیرین حکومت اسلامی را به ما چشاندید و موجبات سرفرازی و استقلال ملت شریف ایران را فراهم ساخت. اینک با وجود این همه نعمتی که داده شده است، یقیناً اگر قدر آن را ندانیم به مجازات کفران محکوم گرفتار خواهیم شد و چنانچه در حفظ آن تلاش نمائیم و قدر دان آن باشیم، به فرموده آن: «لئن شکرتم لازیدنکم» اثرات معنوی و مادی حکومت اسلامی بر ما بیشتر خواهد بود و انشاءالله از نعمت پر فیض دولت حق و عدالت، با ظهور حضرت مهدی (عج) بهره مند خواهیم گشت.

اینک همه آحاد جامعه اسلامی ایران وظیفه ای سنگین دارند و وظیفه مسئولین اجرایی کشور از همه سنگین تر است و باید تلاش نمایند با شناخت کامل از مبانی و اصول حکومت و مدیریت اسلامی در اجرای دستورات و احکام گهر بار اسلام تلاش مضاعف نمایند. بر اساس مطالعات اندک حقیر و بررسی که در کتاب گرانقدر نهج البلاغه داشتیم، ترستم مطالبی را برای سرلوحه قرار دادن در کارهایم برگزینم و از خداوند قادر متعال خواستار مساعدت و رشاد در انجام عملی مرضی در گاهش می باشم.

www.ketab.ir

سخن را در مقدمه با این فرمایش امام راحل (ره) شروع می‌کنم که فرمود: «شما که داعیه پیروی از حضرت امیر المؤمنین (ع) دارید، لا اقل در زندگی آن مرد بزرگ کمی مطالعه کنید، ببینید واقعا هیچ گونه پیروی و مشایعتی از آن حضرت می‌کنید؟ آیا از زهد تقوا، زندگی ساده و بی‌آلایش آن حضرت چیزی می‌دانید و به کار می‌بندید؟ آیا از مبارزات آن بزرگوار با نل و بی‌مهری و امتیازات طبقاتی و دفاع و پشتیبانی بی‌دریغی که از مظلومین و ستم‌دیدگان می‌کرد و دستگیریهایی که از طبقات محروم و رنج‌دیده اجتماع می‌نمود چیزی می‌فهمید؟»

ما ادعا می‌کنیم که تنها کشوری هستیم که حکومت اسلامی در آن حاکم است آنهم حکومت از نوع شیعی که برگرفته شده از حکومت اسلامی رسال اکرم (ص) و حضرت علی (ع) است. ما به عنوان مدیران اجرایی کشور چقدر شناخت از حکومت حضرت علی (ع) داریم و در عمل به چه میزان به آن حضرت تمسک می‌جوئیم و پیروی می‌کنیم. بنا به فرمایش امام راحل (ره): «همین طور که گفتند ما شیعه علی هستیم، و همین که گفتند ما متمسک به ولایت امیر المؤمنین هستیم، این کافی نیست، نمی‌شود این. این امور، اموری نیست که لفظی باشد و با الفاظ و عبارات بتوانیم ما بگوییم تحقق پیدا

کرده است، اینها یک امور عملی است، یک حکمت عملی است اینها. باید کسانی که مدعی هستند که ماشیعه امیر المؤمنین هستیم، تبع او هستیم، باید در قول و فعل نوشتن و گفتن و همه چیز تبعیت از او داشته باشند. اگر این تبعیت نباشد و ما بگوییم که «ما شریعه هستیم، یک گزافی گفته ایم، یک لا طایلی گفته ایم.» بنا بر این بر حسب وظیفه شرعی و قانونی مدیران اجرایی کشور باید شناخت دقیق از شیوه «سومتی» حضرت علی (ع) و توصیه های ایشان داشته باشند و در حد توان مقدرات در عمل پیاده کنند. پیروی کامل در همه ابعاد در حد بشر معمولی نیست و بنا به فرموده امام راحل (ره): «البته قدرت نداریم ما مثل او، هیچ کس قدرت ندارد، اما به زهد، به تقوا، به رسیدگی به مظلومان، به رسیدگی به فقرا، مشایعت کنیم از او» مجموعه ای که با بررسی نامه ها و سخنان گوناگون حضرت علی (ع) از کتاب نهج البلاغه برگزیده شده است، به عنوان حداقل شناخت از شیوه حکومت ایشان است و انشاء الله که خداوند مساعدت فرماید که در حد رضای او به آن عمل نمود.

نهج البلاغه مجموعه ای از خطبه ها، نامه ها و کلمات قصار امام علی (ع) است که به همت سید رضی جمع آوری و تنظیم شده است. در بخش نامه ها، مجموعاً ۹۷ نامه ذکر شده است که آنها را از نظر موضوعی می توان به سه دسته تقسیم کرد: دسته اول نامه های اخلاقی و تربیتی است که مفصل ترین آنها، نامه ۱۳ (توصیه های ایشان به فرزندش امام

حسن یا محمد بن حنفیه) است؛ دسته دوم مکاتبات حضرت با معاویه؛ و دسته سوم (تقریباً ۱۷ نامه) مواردی است که امام درباره مسائل حکومت و مدیریت، به مناسبت‌های مختلف، خطاب به کارگزاران کشوری و لشگری بیان فرموده‌اند. در واقع می‌توان ادعا کرد که سیمین نامه‌های نقل شده از علی (ع) در نهج البلاغه، به مباحث حکومت و مدیریت اختصاص دارد. بیشترین توجه ایشان در این منشورها، عهدها و نامه‌های ابالف شده به کارگزاران و مدیران به مثاله نوع، الگو و شیوه حکومت و مدیریت بوده است. هرچند نمی‌توان ادعا کرد که تمامی مباحث مدیریت یا علوم انسانی در متون و منابع دین اسلام مطرح شده است و نیازی به توسل و تجربه بشر نیست، می‌توان ادعا کرد که الگویی از مبانی ارزشی و نظری در باب مدیریت در متون و منابع دینی، از جمله نهج البلاغه، ارائه شده است که در علوم اجتماعی و از جمله مدیریت تأثیر فراوانی دارد. بنابراین، سؤال اساسی این است: «در دیدگاه حضرت علی (ع)، نقش یک مدیر به «مدیریت» خود چگونه باید باشد؟»

پاسخ این سؤال را می‌توان با مطالعه و بررسی مکتوبات و نامه‌های حضرت، به خصوص عهدنامه مالک اشتر، مفصلترین و جامع‌ترین منشور حکومتی و اداری علی (ع) به دست آورد. ایشان در این نامه‌ها بیش از ۲۰۰ دستورالعمل در زمینه‌هایی مانند چگونگی

ارتباط کارگزاران با مردم، دوست و دشمن و نظیر آن ذکر کرده‌اند که تجزیه و تحلیل این دستورالعمل‌ها ما را به اصول لازم در نگرش مدیر به مدیریت راهنمایی می‌کند.

تذکر این نکته ضروری است که همه فعالیت‌های انسان در مقام کنش‌های اجتماعی مسبق به نگرش است؛ بدین معنا که تمام این فعالیت‌ها در صحنه عمل، بر اساس نوع نگرش قبلی شخص تنظیم می‌شود و هنگام اشتغال مدیر به خدمت و فعالیت اداری، عملکرد، نوع ارتباط با دیگران و همه رفتارهای مدیریتی وی مسبوق به نگاه او به مسئولیت و مدیریت خواهد بود. در واقع، نگرش مدیر بر اساس پاسخ به پرسش‌هایی مانند این که: «این کار ارزشمند است یا خیر»، «این عمل چه مقدار ارزش دارد»، «این رفتار چه سهمی در زندگی وی دارد»، «مردم دارای چه منزلت و مرتبتی هستند»، شکل می‌گیرد و نوع این پاسخ‌ها نقشی تام در شکل‌گیری نوع و روش مدیریتی وی دارند. بدین ترتیب مواضع ما در پشت صحنه مدیریت تعیین‌کننده نحوه عمل و فعالیت ما در صحنه مدیریت است. در روان‌شناسی گفته می‌شود که فعالیت و کنش انسان، مبتنی بر نوع نگرش و انگیزش اوست و چون انگیزش را در آن تکیه دارد، نقش نگرش بنیادی‌تر است و در واقع، نگرش، مولد انگیزش و گرایش است، هرچند نمی‌توان از منشأ غریزی برخی انگیزه‌ها غافل بود که نگرش فرد نمی‌تواند تأثیر مستقیم در آن

انگیزه‌ها داشته باشد. از این رو در مقام عمل نگرش جایگاهی مهم دارد و این قانون و قاعده‌ای روشن است که عقل و تجربه درونی نیز آن را تأیید می‌کند.

با مراجعه به کلام علی(ع) در بحث از مدیریت، می‌توان دو نوع سؤال مطرح کرد: اول، رفتار یک مدیر در مقام اجرای وظایف مدیریتی چگونه باید باشد؟ پاسخ این سؤال را می‌توان از دستورالعملهایی که حضرت در نامه‌های مختلف بیان کرده‌اند، به دست آورد. اما سؤال عمیق‌تر این است: دیدگاه امام(ع)، نگرش مدیران به حکومت و مدیریت باید چه نوع نگرشی باشد؟ و توصیه‌های حضرت در این زمینه چیست؟ به عبارت دیگر، از دیدگاه علی(ع) چگونه باید در پشت صحنه مدیریت، به نگرشها و انگیزشها سامان بخشید تا آن دستورالعملها و توصیه‌ها در جان خود تحقق یابد؟ در این صورت، فهم دیدگاه حضرت در باب مواردی از قبیل کار، مسؤولیت در مدیریت و... که پشت صحنه عمل مدیریتی افراد را مشخص می‌کند ضرورت دارد.

به عبارت دیگر در مدیریت توصیه‌ها و توصیف‌ها داریم، و علی‌الاصول توصیه‌ها و تجویزهای اداری و اخلاقی مبتنی بر توصیف‌ها است، و مبنای باید در مدیریت هستی‌ها و واقعیتهای است؛ یک بار می‌توان از آن توصیه‌ها سؤال کرد و بار دیگر از توصیف‌ها و نگرش و باور به آنها.